УДК 725 (497.113) (091)
72.071 Николић В.

Адријана Шкорић, дипл. инж. арх.

РЕКОНСТРУКЦИЈА ФАСАДЕ СРПСКОГ ДОМА У СРЕМСКОЈ МИТРОВИЦИ

(конзерваторско-методолошки приступ реконструкцији[1])

Објекат Српског дома у Сремској Митровици изграђен је током 1894. и 1895. године, средствима Српске православне црквене општине. Настао је у периоду успона српске грађанске заједнице. У непосредном окружењу, он је дао крајњи печат формирању централне зоне града.

Током свог постојања, од самог настанка до данас, објекат је прошао кроз више фаза и претрпео велики број интервенција. Два пресудна догађаја су сам настанак објекта (период од 1890. до 1895.) и обнова након првог светског рата (обухвата време од 1922. до 1929). Постојеће стање је настало као последица дуготрајног периода сукцесивних адаптација након другог светског рата, без целовите програмске и просторне концепције. Парцијална обнова објекта започела је 1990.године реконструкцијом куполе, на случајан начин, проузрокована потребом санације последица олујног невремена. Као једна од фаза дуготрајне обнове појавила се реконструкција северне фасаде објекта. Полазиште представља Пројекат реконструкције северне фасаде који чини повод, али и крајњи резултат приказаног поступка.

Хронолошки преглед фаза, анализа и вредновање, примењено целовито на објекту, указали су на елементе за реконструкцију северне фасаде. Примењени поступак дефинисао је, са више аспеката, критеријуме за реализацију пројектног решења.

Настанак и развој објекта

На месту данашњег објекта Српског дома постојале су старе школске зграде, школа и стан учитеља, подигнуте, вероватно, у периоду од 1800. до 1807.[2] Након изградње нове школе 1869. године, ови објекти се користе као станови за издавање.[3]

У августу 1886. године, први пут је поменута потреба рушења старих школских зграда и подизања *»нових здања«*.[4] Предлог да *»на месту старих школских здања подигне лепу и импозантну зграду, која би овој општини огромне материјалне користи доносила и будућност српску у овом граду материјално осигурала«* изнео је, у име бројних чланова, председник Црквене општине г Ђира пл. Милекић.[5] Годину дана касније, Црквена скупштина је на главној седници, одржаној 17. фебруара / 1. марта 1891, предлог и званично прихватила.

Након расписаног међународног конкурса[6] долазе два »плана«, Јована Илкића из Београда и Карла Хајбека из Беча. За оба плана данас можемо рећи да су нам делимично познати.[7]

Црквена општина, међутим, закључује *»да расподела оба предложена плана није онако изведена како би сврси најбоље одговарало, те предлаже да се умоли архитект Владимир Николић, који је план за Патријаршијски двор правио, и целу тамошњу градњу руководио, да он на основу преднацрта и информације, коју би му овај одбор дао згоднију расподелу на местима изведе«*.[8] Прави разлог за доношење овакве одлуке, међутим, вероватно лежи у финансијским могућностима Црквене општине. За реализацију два предложена »плана« потребно је било обезбедити средства у износу *»од 125–135.000 фор.«*[9]

Г. Владимир Николић је до краја августа 1893, на позив Црквене општине, начинио *»прешначени план«*, који је Главна скупштина на својој седници 29. августа /10. септембра 1893. усвојила. Изградња објекта је стајала *»93.345 ф и 25 нов., а има све угодности као и по првим плановима и практичнији распоред«*.[10]

1. Изглед изграђеног објекта (збирка разгледница проф. др Максимовића)

Паралелно са активностима на изради планова текле су и припреме за обезбеђивање потребних финансијских средстава. Потребна средства обезбеђена су код Угарске хипотекарне банке као *»зајам од 120.000 ф. на амортизацију на 50 година уз 5,25 од 100 ф, с тим да општина заложи сав свој иметак, постојећу школу и нову зграду која се зидати има и сав остали приход«*.[11]

Одобрење за изградњу и подизање зајма Црквена општина је обезбедила подношењем захтева 21.октобра / 2. новембра 1893.[12] и Дозволом Архидијецезалног административног одбора од 22. новембра 1893.[13]

Почетком 1894. године расписан је *»стечај за градњу«*, а *»оферти«* су разматрани на седници 25. марта 1894. Прихваћена је понуда предузимача Фрање Јенче из Земуна.[14] Освећење темеља уследило је уз велику свечаност 12/24. јуна 1894. и везано је за прославу стогодишњице подизања Саборне цркве.

Изградња објекта текла је током 1894. и 1895. године. Свечано освећење уследило је 3/15. новембра 1895. године. На северној фасади, изнад отвора првог спрата, »постављен је наслов са златним словима ДОМ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕНЕ ОПШТИНЕ«.[15]

Српски дом је изграђен као спратни атријумски објекат са угаоном кружном кулом-рунделом коју покрива купола.[16] Реконструкција првобитног стања указује да се објекат састојао из три функционална блока: велике вишенаменске сале, пословног простора и стамбеног блока.[17]

У периоду до првог светског рата објекат је функционисао према основној концепцији као стамбено-пословна палата, да би, највероватније, крајем 1911. уследила делимична адаптација спратних просторија за хотелске собе.[18] Тада је уведена и додатна етажа – други спрат у простору рунделе.[19]

Други преломни догађај у постојању објекта је, свакако, гранатирање 6. септембра 1914. године. У рундели је био смештен Војни штаб аустријске војске. Српска војска је приликом пробоја фронта и преласка на другу обалу Саве, у бици на Легету, гранатирала Митровицу, Српски дом и торањ цркве. У Српском дому је избио пожар, а од објекта су остали »само голи зидови«.[20]

Велики степен оштећења и чињеница да Црквена општина није могла да наплати ратну одштету утицао је на дуг и мукотрпан период до почетка обнове објекта. У том периоду, до 1922. године, постојале су различите иницијативе, од оне за комплетно рушење остатака објекта[21], до обнове у потпуно новом духу.[22] Преднацрт за обнову објекта у октобру 1919. поверен је браћи Карнелути из Загреба.[23] Зграда је требала бити виша за један спрат, са хотелом од 30 соба и становима за издавање.[24] Током 1921. године, 15 угледних грађана покренуло је другу иницијативу да се Српски дом обнови »онакав какав је био«.[25] Они су ангажовали Ивана Волера, »митровачког подузетника за израду плана«.

Са обновом објекта кренуло се 11. јуна 1922. године, када је склопљен уговор са предузимачем Касапски-Колером из Митровице за поправку крова. Подигнута је купола и обновљен кров, а потом се приступило обнови унутрашњег простора. Целокупна обнова реализовна је кроз више фаза, са различитим инвеститорима, да би била окончана 1929. године, када је »оправљен Српски дом и споља«.[26] Остаје нејасно у којој мери је обнова објекта реализована према нацртима предузимача Касапски-Колера, Ивана Волера или евентуално Карнелутија. Оно што поуздано знамо са фотографија, обновљена је звонаста купола која је рунделу објекта покривала све до 1990. године. Приликом извођења ове куполе уклоњен је

поткровни венац, а рундела је надзидана да би примила једноставну и чисту форму звона.

Поправка северне фасаде објекта и рунделе реализована је обновом локала у приземљу током 1923.[27], а потом обновом »велике дворане, каване и ресторације« 1925,[28] хотела и »главног стубишта« током 1927. до 1929. године,[29] по нацртима инж. Бошка Стојановића. Локале су обнављали сами закупци. Реализовани су троделни дрвени излози са надсветлом и централно постављеним вратима. Обновом столарије на подкуполном делу, 1925. године, остварена је стилска усклађеност. Завршним радовима поправљена је надстрешница хотела од »ливеног стакла« изнад главног улаза северне фасаде.

2. Српски дом у периоду око 1900-те (разгледница: издавач Isidor Weiss, Митровица) из збирке проф. др Максимовића)

Вероватно је у периоду постојања хотела у објекту, односно након обнове па све до друге половине 60-тих година 20-тог века, уследила замена портала лево од главног улаза на северној фасади.[30] Ова интервенција је задржана до данас.

Период након другог светског рата карактерише низ парцијалних интервенција којима су кроз више фаза у објекат увођени нови садржаји и намене. Најзначајније, свакако, представљају адаптација позоришне сале (одвијала се кроз више фаза од 1945. до 1983.)[31] и адаптација локала у приземљу северног крила у »Експрес ресторан« у другој половини 60-тих година 20. века.[32] »Експрес ресторан« је реализован према пројекту архитекте А. Мирковића из Сремске Митровице. Овом интервенцијом целокупни продајни простор десно од главног улаза северног крила интегрисан је у једну целину, а на фасади су се појавили, уместо дрвених троделних портала, нови алуминијумски излози. Постојеће стање објекта обележено је наведеним интервенцијама.

Након олујног невремена које је 28. фебруара 1990. године оштетило омотач куполе, приступило се њеној реконструкцији.[33] Купола је реализована као покушај реконструкције првобитног стања.[34] У периоду до 2000. године извршено је низ интервенција на парцијалној санацији објекта: 1996. санација фасаде са реконструкцијом столарије спрата поткуполног дела,[35] 1998–2000. санација крова јужног и источног крила објекта,[36] 2000. санација фасаде источног крила.[37] На другој страни, исти период, обележен је девастацијом и напуштањем дела северног и западног крила објекта. Као последица, настало је постојеће стање северне фасаде које карактерише: у потпуности обрушена ограда балкона ризалита, оштећени и готово уништени излози »Експрес ресторана« и катастрофално стање малтерске облоге.

Значај објекта

Значај Српског дома може се дефинисати кроз више аспеката сагледавања, у целокупном периоду постојања објекта. Српски дом је настао, као израз економске моћи и значаја српског грађанског сталежа који досеже максимум свог развоја крајем 19. века. Прихватањем постојећих европских модела и утицаја, од структуре до стилског израза објекта, дефинише се и препознатљив, европски грађански оквир Митровице. Објекат је требало да овековечи национално присуство, значај и развој у окружењу.

У процесу опадања економске моћи и значаја грађанског сталежа објекат је постепено девастиран. Задржавајући своју физичку структуру, доминантни положај

и архитектонски израз, објекат временом губи полазну улогу у структури окружења и града у целини. Без адекватне економске подршке садржаји прерастају просторне могућности објекта, што доводи до привидно позитивних решења. Данас је значај објекта дефинисан кроз велики потенцијал његовог простора у најужој централној градској зони. Српски дом је прерастао у највећи просторни ресурс и чини могућу основу будуће урбане обнове.

У посматраном ширем градском окружењу објекат је апсолутно јединствена и препознатљива структура. Пресудан је његов утицај на формирање меморијске слике града и централне зоне.

Посебан значај објекта одређен је у посматраном оквиру архитектонског и стилског израза и ауторства Владимира Николића. Репрезентативност је садржана кроз прихваћени концепт и структуру, али и стилски израз.

Концепција и структура објекта

По својој концепцији Српски дом је угаона кућа-блок, настала у духу европске грађанске архитектуре краја 19. века. Угаона локација је наглашена кружном кулом знатних димензија. У функционалном смислу објекат је подигнут као стамбено-пословна палата. Максимални захтеви садржаја, уз поштовање регулације, условили су компактну и неправилну основу.

Волумен објекта је дефинисан неуједначеним масама. Привидна спољна симетричност у односу на вертикалу рунделе са куполом, постигнута решењем фасада (источне и северне) није доследно реализована у односима елемената структуре. У укупном волумену истиче се рундела са куполом. Угаона купола првобитног објекта наглашава вертикалност својим пропорцијама и отвореном лантерном. Покушај обнове куполе 1991. допринео је нарушавању полазне диспозиције масе објекта.[38]

Композиција уличних фасада је доследна, са наглашеном вертикалом рунделе и условном равнотежом коју остварује ризалит на супротној страни. Између ових вертикала развија се хоризонтални ритам отвора приземља и спрата.

Компаративна анализа писаних извора и расположиве грађе указује на доследну примену принципа градације, како у одређивању елемената структуре, у дефинисању репрезентативности просторне и функционалне организације, тако и у обради и материјализацији првобитног стања. Посебно се принцип може идентификовати анализом композиције, елемената и обраде уличних фасада. Касније интервенције, у контексту тренутно актуелних стилских стремљења, могу се прихватити као покушаји прихватања овог принципа.

Стилски израз објекта

Период настанка и претпостављено ауторство Владимира Николића пресудно су утицали на дефинисање стилског израза архитектуре објекта. Српски дом је прихватио опште утицаје важећих европских стилова и градитељства краја 19. века.

У концепцији и структури дефинисан по академским узорима, у артикулацији екстеријера прихвата еклектичке утицаје неостилова. Елементи необарока и неоренесансе одређују композицију и детаље фасада објеката.

Касније интервенције, од периода обнове 20-тих година до адаптација током 60-тих и делимичне реконструкције 90-тих година, уносе нове стилске елементе. Фасаде објекта доследно задржавају у основи полазни еклектички оквир и решења, уз мањи обим одступања.

Данашњи укупни стилски израз ентеријера дефинисан је као сублимација утицаја од обнове 20-тих година до данас. У основи он задржава претпостављену једноставност полазне обраде и прочишћеност у примењеним елементима декорације.

Валоризација архитектуре

Архитектонској валоризацији објекта приступамо са аспекта: ауторског опуса Владимира Николића, архитектонског израза и кроз компаративну анализу структуре елемената и целине у задатом хронолошком оквиру. Примењени поступак дефинисаће елементе за обнову и ревитализацију објекта на основу којих је реализован Пројекат реконструкције северне фасаде објекта.

Архитекта Владимир Николић и Српски дом

Настанак Српског дома везан је за отворено питање ауторског доприноса Владимира Николића. Полазни основ и елементе могућег решења даје анализа односа инвеститора и архитекте-градитеља, као и сагледавање дела градитеља-изођача Фрање Јенча.

Архитекта Владимир Николић прихватио је позив митровачке Црквене општине 18/30. априла 1893. *»да прегледа планове о предстојећој градњи црквеноопштинског здања«*.[39] У периоду до септембра 1893. он је понудио планове за црквено-општинско здање.

До промене у односима Црквене општине и архитекте долази у марту 1894, када његовом наводном омашком у прорачуну од *»300.000 комада цигала«*, градња поскупљује са око 93.000 на око 100.000 ф.[40] Након одбијања Црквене општине да исплати трошкове израде планова,

уследила је тужба архитекте Николића »*у погледу награде*« у јуну 1897.[41] Црквена општина је парницу са архитектом »*на крајњој инстанци*« изгубила, те је 1904. Николићу исплаћена »*свота од 5527 кр*«.[42] Међутим, име архитекте не налази се у тексту »*закључне плоче*« коју ова Црквена општина поставља приликом окончана градње и освећења објекта.[43]

У свом тексту из 1900. сам архитекта је навео да је код градње Српског дома био у потпуности елиминисан и као »*надзорник и као пројектант*«, те да је предузимач Фрањо Јенча »*радио шта је хтео ...преправљао поједине детаље из пројекта, посебно конструкцију*«.[44]

Наведена дешавања, реализацију и ауторство, за овај Николићев пројекат у Митровици свакако доводе у питање. Праву потврду ауторства би било могуће доказати само уз постојање оригиналне планске документације, чега, нажалост, нема. Потребно је нагласити да је вероватно, у маниру времена, архитекта све конкретне детаље разраде препустио фази реализације објекта, из које је, нажалост, био елиминисан.[45] Приказана дешавања и односи, међутим, доприносе сагледавању ауторског аспекта у валоризацији прве фазе објекта.

Фрања Јенч, градитељ Српског дома, један је од градитеља из земунске породице Јенча. Он је син Фрање, зидарског мајстора и отац архитекте Фрање Јенче. Фрањо Јенча се школовао прво као »*браварски шегрт*«, а потом је од 1889. до 1894. у Салцбургу радио зидарске послове и похађао нижу техничку грађевинску школу. У Загребу је 1894. положио испит за овлашћеног грађевинског мајстора – предузимача. Први његов самостални посао представља управо градња Српског дома у Сремској Митровици.[46]

Први период Јенчиног рада карактеристичан је као период у коме он користи утицај »*историзирајућих неостилова*«, где су у обликовању фасада присутни »*елементи ренесансе и барока на начин средњеевропске архитектуре краја 19. в.*«.[47] У конструкцијама он је напуштао

3. Делимично обновљени објекат (разгледница: издање књижаре Бож. Миловановића, Срем. Митровица) из збирке проф. др Максимовића)

4. Објекат пре другог светског рата (разгледница: фотоматеријал од Et. Griesbach i Knaus, Загреб Јуришићева 1, из збирке проф. др Максимовића)

»старије конструкције монолитних сводова и зидова и усвајао нове с плитким сводовима између траверзи«.[48] Као градитељ он је био мајстор *»завидног занатског квалитета«.* Градећи објекте по туђим пројектима, он се потврђивао као *»солидни извођач«* за кога је занатски квалитет афирмација, али и основа за *»склад облика и његове реализације«.*[49] Јенча је градио значајне грађевине у Земуну, али и у другим местима.

У току изградње Српског дома, године 1895, Фрањо Јенч је подигао сопствену кућу у духу *»касног историцизма са елементима необарока и наоренесансе«.*[50]

У коначном суду о објекту, наравно са великом резервом, јер нам конкретна планска документација данас, нажалост, није доступна, и утицају Фрање Јенча, морамо прихватити чињеницу да је он тада био млад и још увек неафирмисан градитељ, те да је имао пред собом пројекат другог аутора. Интересантно је напоменути да се у документацији Црквене општине он тада не појављује самостално, него у оквиру фирме Биндер и Полгар и Јенча. Сви покушаји да откријемо нешто о делатности ове фирме, остали су нажалост без успеха.

Према записницима седница Црквене општине вероватно је Фрањо Јенча дефинисао обраду ентеријера: *»кипарске«* радове (*билдхауерарбаит*), *»ливено гвожђе«* ограде галерије.[51]

У својој књизи о архитекти Николићу, Донка Станчић напомиње да је Николић реализацију Српског дома доживео, ипак, као свој градитељски пораз, као реализацију из које је био апсолутно искључен. Николић нарочито напомиње да је Јенча мењао *»конструкцију«.*[52] Прихватајући Јенчину тежњу ка *»новим плитким сводовима«*[53], као и чињеницу да данашњи објекат делимично има наведену конструкцију, можда можемо претпоставити да је и у овим елементима његов утицај био пресудан.

Покушај дефинисања конкретног ауторског доприноса Владимира Николића објекту дат је кроз призму данас расположивих сазнања о целокупном опусу аутора, као и могућем идентификовању првобитног у структури

и елементима постојећег објекта. Компаративна анализа свих елемената и појединих детаља и ауторског опуса Владимира Николића, свакако, захтева посебну студију и превазилази домет тренутно постављеног задатка.

Основа и структура посматраног објекта је академски концепирана у духу »*актуелних европских дешавања, којима крајем XIX века доминира снажни утицај еклектицизма*«[54], што се може у потпуности идентификовати као карактеристика опуса В. Николића.[55] Потврду за ову тврњу даје анализа опуса архитекте у контексту владајућег стилског израза архитектуре тог периода, као и националног оквира, и самог објекта у ауторском опусу.

Ауторски опус Владимира Николића настаје у »*периоду зреле еклектике*«[56], или »*зрелог историзма*«[57]. Овај период представља »*време када још нису биле пољуљане еклектичке, академске интерпретације историјских стилова*«.[58] На другој страни, последња деценија XIX и улазак у XX век, представља период када је и национални стил досегао »*одређену зрелост и самосвојност*«.[59]

Анализирајући дело архитекте Николића, А. Кадијевић констатује да је он осећао »*репрезентативне могућности неоренесансе и необарока*«.[60] У контексту националне архитектуре, сврстава га у архитекте просечног значаја који нису имали снаге да изграде »*методично утемељен, доследан лични стил*«.[61]

Готово целокупан опус архитекте Николића[62] можемо сврстати у еклектику, као владајући, доминантни стил епохе у својој завршној фази развоја, пред појаву новог стила – сецесије.[63]

У покушају дефинисања апсолутно препознатљивог ауторског израза Владимира Николића, у полазном објекту, потребно је извршити вредновање почетне фазе реализације, односно фазе пројектовања објекта. Основни концепт, угаону стамбено-пословну палату, детерминисао

5. Северна фасада 60-тих година (разгледница: издаје Удружење здравствених радника Србије) из збирке проф. др Максимовића

6. Северна фасада, постојеће стање (фото: Н. Никшић, октобар/новембар 1999.)

7. Уличнu изглед »плана« архитекте Hayback-a, из 1892. године

је инвеститор кроз преднацрт градског објекта инж. Поповића. Анализа резултата позивног конкурса из 1893, указује да је основна просторна концепција, као и структура и диспозиција функција, вероватно, апсолутна одредница решења објекта. Оба понуђена решења кретала су се у истим релацијама еклектичке архитектуре угаоне градске палате са једним спратом и мезанином. Ауторски допринос Ј. Илкића и Карла Хајбека[64] дефинисан је кроз просторну организацију и артикулацију фасада у важећим стилским и полазним оквирима.[65]

В. Николић је био позван да изврши ревизију конкурских решења, односно да »преустроји« понуђена решења и понуди прихватљив финансијски оквир. Компаративна анализа препознатљивих елемената првобитног стања, у данашњем објекту, и понуђених решења конкурса, можда може дефинисати елементе ауторског доприноса Владимира Николића. Поступак је свакако оптерећен великом дозом условног, услед непостојања конкретне пројектне документације. Претпостављени елементи конкурсних решења можда се могу препознати у дефинисању правоугаоне вишенаменске дворане, интеграцији кружног хола и степеништа у реализовано главно степениште завојне конструкције, као и у лоцирању главног улаза северне фасаде, елементима њене структуре (рундела, ризалит, вертикална композиција) и артикулацији куполе (основни облик и баце). Међутим, набројани елементи апсолутно представљају и карактеристике важећег архитектонског израза тога периода.

У претпостављеним оквирима ауторски допринос Владимира Николића вероватно се огледа у дефинисању целовите структуре изграђеног објекта. Српски дом је подигнут као потпуно затворена кућа – блок. Структура угаоног објекта са рунделом и куполом, у опусу В. Николића понавља се само још на објекту Препарандије у Сомбору (1895). Користећи ауторски препознатљиве елементе, Николић је дефинисао фасадна платна. Све остало је, вероватно, препустио фази реализације, из које је био елиминисан.

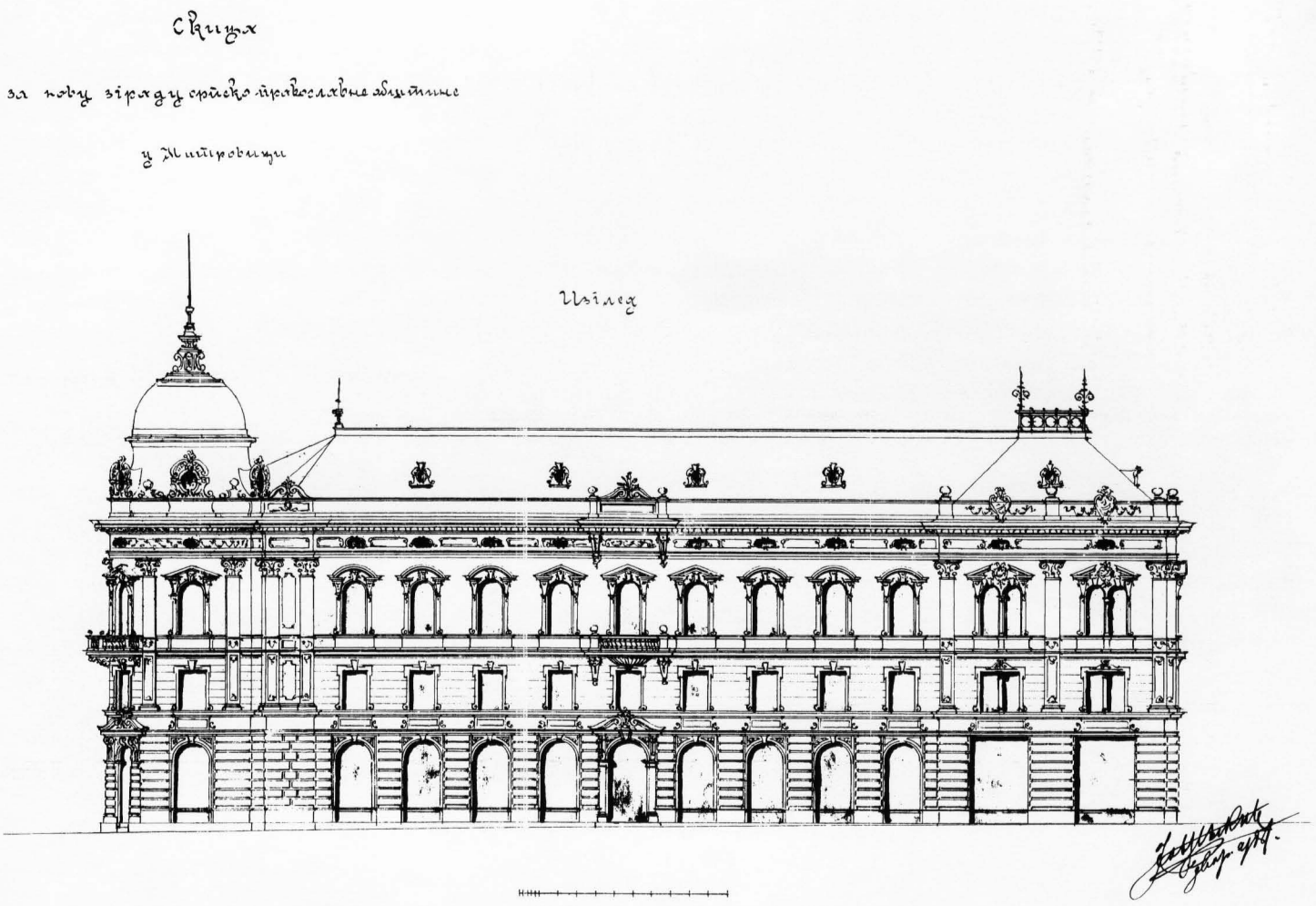

8. Изглед објекта према »плану« архитекте Јована Илкића

Јенч, као добар занатлија и градитељ, вероватно поштује полазни пројекат, али, у складу са захтевима инвеститора, решава поједине детаље конструкције и обраде. Прва фаза тако представља сублимацију два решења.

У најзначајнијим елементима конципирања, распореду масе и организацији простора, као и стилског израза екстеријера, објекат Српског дома припада опусу архитекте Николића. Иако готово уникатне структуре, у односу на његово целокупно дело, овај објекат је остварење условно средње категорије, које у одређеном периоду[66] подржава карактеристике претпостављеног његовог стила и представља континуитет стваралаштва.

У односу на окружење, међутим, вредност објекта је нулте категорије. Прожимање ових валоризација дефинише ауторски препознатљиве елементе, као апсолутно ограничење, у поступку било каквих интервенција на објекту. Јединственост, препознатљивост и доминантност објекта представљају трајне вредности и полазиште за сваку даљу анализу и интервенцију.

Валоризација елемената и целине

У покушају идентификовања елемената за целовиту реконструкцију, није дефинисан позитиван резултат. Као најрепрезентативнија и једина целовита фаза у сагледавању обекта намеће се полазна фаза из 1895, али за њу не постоје комплетни подаци, као основ за реконструкцију. Све касније интервенције засноване су на парцијалном сагледавању и реализацијама, и не пружају могућности за целовит и адекватан третман објекта.

Ауторски аспект могуће је делимично сагледати само у контексту стваралаштва Владимира Николића. Остали бројни аутори до данас идентификовани, који су покушали дати допринос објекту, не могу се адекватно оценити. Њихово дело није валоризовано и обрађено, те не пружа могућност конкретне валоризације са аспекта времена настанка или целокупног опуса.

Прелиминарни захтев апсолутне реконструкције првобитног стања не може се остварити. Оцена просторних

ресурса показала је да касније фазе није могуће реконструисати услед недостатка потребних резерви простора за артикулацију садржаја, у контексту важећих норматива и стандарда. Постојећи садржаји, уз делимично прихватање ове оцене, не могу обезбедити потребну фреквентност и ексклузивност у коришћењу простора. Као могуће решење намеће се принцип вишеслојне заштите. Кроз више нивоа и принципа, могуће је обезбедити максимално очување првобитног у постојећем стању и пружити полазни захтев репрезентативности. Обезбеђујући појединачан приступ елементима, реализоваће се целовитост у контексту дефинисања оквира за флексибилне садржаје, као поштовање полазног концепта објекта.

Елементи за обнову и ревитализацију

Први ниво заштите заснива се на поштовању континуитета, од полазног кроз све развојне фазе објекта. Детерминисани елементи обухватају апсолутни ниво заштите.

Очувањем структуре, основног просторног концепта, стилског израза екстеријера, уз апсолутни захтев целовите артикулације спољних фасада, подржава се првобитно стање објекта. Овим нивоом заштите обухватају се претпостављени, ауторски препознатљиви елементи В. Николића у стилским елементима обраде зиданог дела фасада и структури објекта Српског дома.

Други ниво заштите обухвата просторне потенцијале и ревитализацију, реконструкцију и санацију као потребне поступке и приступе у очувању посматраног објекта. Ревитализација је одређена потребним целовитим и интегралним сагледавањем структуре, просторне организације, али и садржаја и функција лоцираних у објекту. Будући предлози морају обезбедити адекватно решење поштујући принципе репрезентативности, цикличности, фреквентности и атрактивности садржаја, као и чињеницу да је објекат у својој развојној линији дефинисан као културно-пословни.

У домену очувања стилског јединства екстеријера објекта, у контексту првог нивоа заштите и примењеног поступка вредновања, будуће интервенције на санацији и реконструкцији фасада заснивају се на преклапању утицаја првобитног и обновљеног објекта 20-тих година 20. века.

Наглашена и изражена потреба доследне реконструкције првобитне куполе, у свим њеним елементима, представља апсолутни захтев целовите реконструкције објекта. Постојеће решење може се прихватити само као тренутно ограничење са аспекта материјалних средстава, односно као прелазно и привремено у кораку ка реализацији првобитне структуре и силуете објекта.

9. Северна фасада, постојеће стање

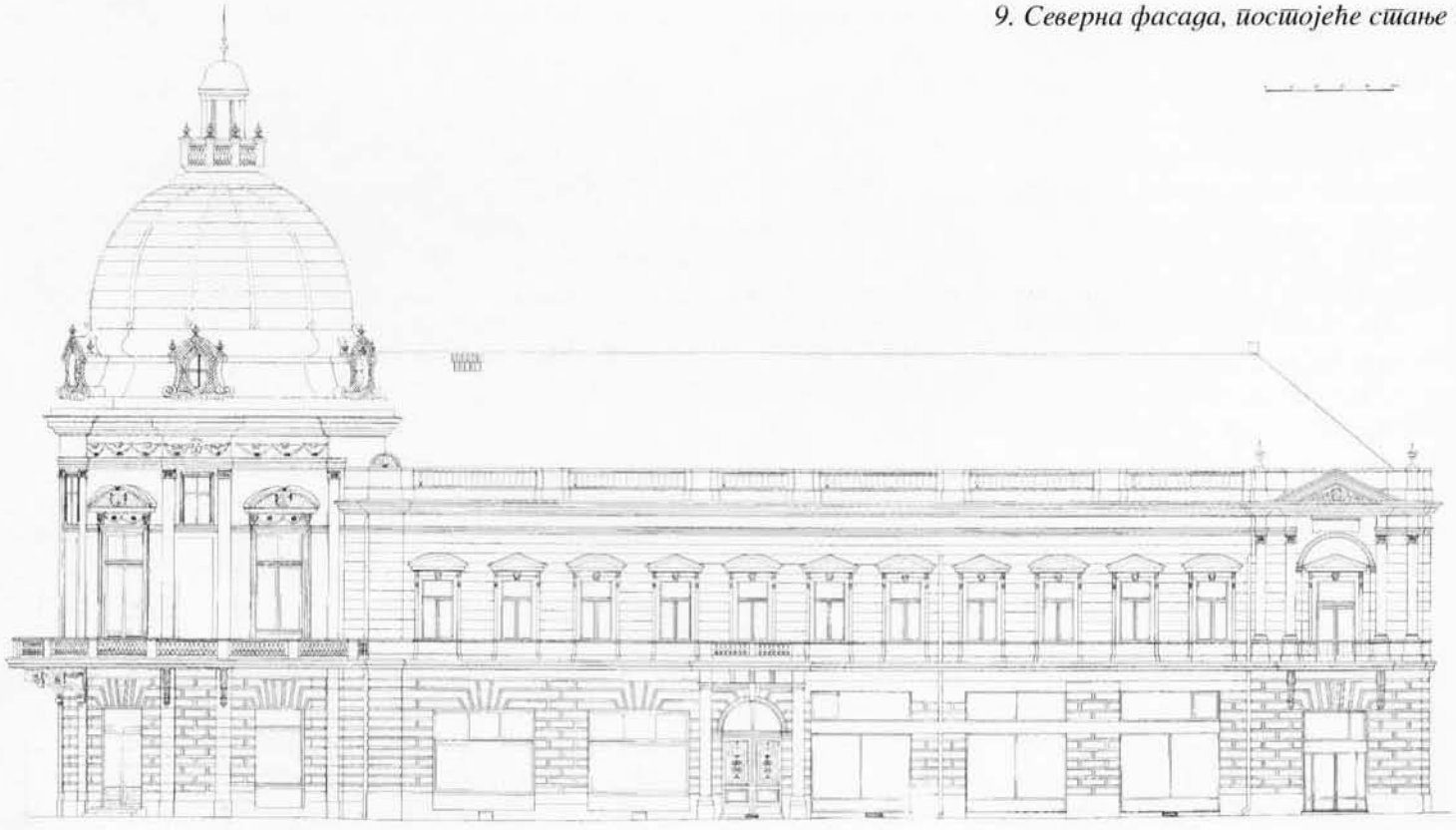

10.Северна фасада, реконструкција (након фазе обнове 1990. и 1996.)

Трећи ниво заштите обухвата елементе постојеће структуре објекта које је потребно уклонити. У контексту очувања првобитне структуре објекта, дефинише се потреба реконструкције првобитног хоризонталног габарита, као и реконструкције простора кружне дворане на првом спрату и главног степеништа.

Елементи обнове и ревитализације дају просторни оквир за флексибилно лоцирање сарджаја, као посебну, наслеђену вредност куће, засновану на чињеници да кућа никада није коначно била детерминисана. Кроз елементе постојећег стања дефинисан је основни костур простора као елемент полазне – првобитне реализације.

Просторни концепт чини ограничења свих будућих интервенција у простору. Представља сублимацију јасно препознатљивих елемената, од првобитне до данашње реализације објекта, у покушају дефинисања оптималних услова са аспекта полазног захтева репрезентативности и наглашеног значаја објекта. Прихватајући све недостатке полазног решења и касније покушаје унапређења простора, одређен је основни оквир, као будући потенцијал за ревитализацију објекта и његовог окружења. У покушају превазилажења негативних аспеката пружен је максимално флексибилни оквир потенцијалним будућим садржајима.

Реконструкција северне фасаде[67]

Претходни поступак детаљне анализе и вредновања објекта, дефинисао је полазне елементе за реконструкцију северне фасаде. Реконструкција се ослања на претпостављени захтев очувања првобитног објекта првенствено кроз елементе композиције и стилског израза фасада. Полазно ограничење за доследну примену принципа намеће претходна реконструкција куполе са свим наведеним карактеристикама и оценом.

На другој страни, реконструкција се ослања на постојеће стање као последицу интервенција на обнови објекта након првог светског рата. Елиминишући све накнадне интервенције које су у супротности са полазном претпоставком, извршена је реконструкција троделних портала-излога у приземном делу фасаде. Реконструкција је обухватила и двокрилни портал испод балкона.

Постојеће стање балкона на ризалиту фасаде наметнуло је потребу потпуне реконструкције. Задржавајући само конструктивне елементе основних челичних носача, предвиђена је реконструкција према првобитној композицији и постојећим детаљима обраде фасаде.

Декоративна обрада се у свим елементима реконструкције ослања на елементе постојећег стања, који чине

стилско јединство са полазним концептом објекта. Примена нових технологија и материјала, првенствено у смислу потребне санације делова материјализације, је присутна.[68]

Напомене:

[1] Текст се ослања, а делимично и представља извод из Студије блока Српски дом у Сремској Митровици. Студију је реализовала стручна екипа ЗЗСК СМ током 1999. и 2000. године. Руководилац тима и аутор анализе и валоризације са аспекта архитектуре је А. Шкорић, дипл. инж. арх. Студија је поред укупне анализе блока обухватила и детаљну анализу и вредновање појединачних објеката, а тиме и објекта Српски дом.

[2] С. Гавриловић, Митровица трговиште у Срему 18. и 19. века.

[3] Седница 10. мај 1881, књига 3 записника УО СПЦО СМ.

[4] Седница 6. август 1886, књига 3 записника УО СПЦО СМ.

[5] Седница 21. фебруар 1890, књига 3 записника УО СПЦО СМ.

[6] На међународни *»стечај«*, фебруара 1892. г, пријављују се двадесетдвоје аркитеката из *»Беча, Будимпеште, Париза, Београда, Загреба, Осјека, Земуна, Черновице, Тузле«*. Црквена општина се одлучује да позове њих четворо да *»да на основу нацрта кога је г. Никола Поповић градски инжењер израдио план направе, који ће им труд са свотом од 100–200 ф, општина направити, а који план усвојен буде тај ће се онда на основу стављених захтева хонорисати«*. Позив је био упућен архитектима: г Јовану Илкићу из Београда, г Вајдману из Загреба, г Хајбеку (Hayback) из Беча и г Николи Петровићу из Париза: Записник седнице УО СПЦО СМ од 5/18. јуна 1892.

[7] Располажемо скицама основа сутерена, мезанина и првог спрата и уличним изгледом (северна фасада) плана »дворског архитекте« Јована Илкића, под називом »Скице за нову зграду српске православне општине у Митровици«, као и цртежом уличне фасаде (северне фасаде) архитекте Карла Хајбека (архитект Karl Hayback) из Беча, под називом »Стамбена зграда српске православне црквене општине у Митровици« од 3. септембра 1892.

[8] Седница 17. април 1893, књига 3 записника УО СПЦО СМ.

[9] ААО 581/375 од 1893, Архив САНУ СК.

[10] Исто.

[11] Седница 27. јул 1893, књига 3 записника УО СПЦО СМ.

[12] ААО 581/375 од 1893, Архив САНУ С.

[13] Седница 29. децембар 1893, књига 3 записника УО СПЦО СМ.

[14] Седница 28. мај / 9. јун 1894, књига 3 записника УО СПЦО СМ.

[15] Седница 2/14. јул 1895, књига 3 записника УО СПЦО СМ.

[16] Структуру објекта чине 4 спратна крила и угаона кружна кула са куполом.

[17] Вишенаменска дворана, обухватала је приземље и спрат јужног крила, пословни простор је обухватао приземље и спрат источног и северног крила и рунделе, као и мезанин источног и северног крила, док је стамбени прстор чинио приземље, мезанин и спрат западног крила.

[18] Записници СПЦО, књига 4.

[19] Ова интервенција довела је до замене постојећих медаљона на фасади рунделе новим двокрилним прозорима са надсветлом, упореди Ђ. Златкић, Сунчани сат бр. 1.

[20] Р. Прица, Аутономна градска општина, Монографија СМ 1969, стр. 140, 141.

[21] Записник седнице УО СПЦО СМ од 24. фебруара / 9. марта 1918.

[22] Записник седнице УО СПЦО СМ од 23. јуна / 6. јула 1919.

[23] Амадео Карнелути (Carnelutti) био је цивилни инжењер, члан Хрватског друштва инжењера и архитеката 1919. и вероватно један од власника предузећа Браћа Карнелути: Технички лист, Удружења инжењера и архитеката Краљевине СХС бр. 1 од 1. августа 1919, стр. 14.

[24] Записник седнице УО СПЦО СМ од 7. децембра 1919.

[25] Записник седнице УО СПЦО СМ од 20. октобра 1920.

[26] М. Медић, Споменица о 60-годишњици оснутка Српске грађанске читаонице, СМ 1929.

[27] Записници седница УО СПЦО СМ од 17. октобра 1922. и 11/24. маја 1923.

[28] Записник седнице УО СПЦО СМ од 5/18. маја 1925.

[29] Инж. Бошко Стојановић, Предрачун радова на оправци Српског дома за први спрат у хотелске собе са оправком спољне фасаде зграде, 10. јул 1927.

[30] Упоредна анализа фотографија указује да су претходно постојећи троделни излози са надсветлом замењени нижим, фиксним, једноделним дрвеним излозима са надсветлом. Приликом ове интервенције изидани су парапети испод излога, са повлачењем зидне масе, односно прихватањем постојећег решења парапета на делу рунделе.

[31] Јован К. Радуновић, Позориште као савест времена-рукописни текст, Драган Хаџистевић, дипл. инж. арх, Главни пројекат реконструкције и адаптације позоришта, Сремпројекат СМ 1982, Крстоношић, дипл. инж. арх, Идејни пројекат адаптације позоришта, План Нови Сад, 1983.

[32] Податке према сећању пружио г. архитекта Милорад Митровић из Сремске Митровице.

[33] Д. Станчић, Архитект Владимир Николић, стр. 70.

[34] Пројекат реконструкције куполе Српског дома: Енергопројект Београд, арх. Весна Милићевић, прорачун конструкције проф. В. Кујунџић.

[35] Сећање аутора текста, Реконструкција столарије: Адријана Шкорић, дипл. инж. арх.

[36] Сећање аутора текста.

[37] Исто.

[38] Обновљену куполу карактерише појачани волумен у односу на првобитну, као и изостанак дела профилације поткуполног венца који визуелно утиче на ефекат »олакшања« саме куполе првобитног објекта.

[39] Седница 14/26. мај 1893, књига 3 записника УО СПЦО СМ.

[40] Седница 5/17. март 1894, књига 3 записника УО СПЦО СМ.

[41] Седница 30. јун / 11.јул 1897, СПЦО СМ.

[42] Седница 19. септембар / 2. октобар 1904, књига 4 записника УО СПЦО СМ.

[43] Седница 2/14 јул 1895, књига 3 записника УО СПЦО СМ.

[44] Д. Станчић: Архитект В. Николић НС 1999, стр. 65–66.

[45] Исто.

[46] Ж. Шкаламера: Фрањо Јенч земунски градитељ, 1968.

[47] Исто.

[48] Исто.

[49] Исто.

[50] Исто.

[51] Седница 28. септембар / 10. октобар 1894, књига 3 записника УО СПЦО СМ : *»Гледе унутарње декорације у првом спрату... за потребите кипарске радње (bildhauerarbait) један детаљни прорачун трошкова направити и на накнадно одобрење поднети... наслон... на галерији од ливеног гвожђа набавити, за које се отледи грађевном одбору на одобрење изнесу.«*

[52] Д. Станчић, н. д, стр. 66.

[53] Ж. Шкаламера н. д.

[54] Д. Станчић: Архитект Владимир Николић, стр. 228.

[55] Д. Станчић: н. д, 229: еклектицизам класичне провинијенције.

[56] Исто.

[57] А. Кадијевић, Један век... 2, М. Јовановић: Историзам у српској уметности.

[58] Ж. Шкаламера: Обнова српског стила у архитектури, стр. 204.

[59] А. Кадијевић: Један век... 2.

[60] А. Кадијевић: Један век...стр. 52.

[61] А. Кадијевић: н. д, стр. 53.

[62] Остварења архитекте Николића, Богословски семинар у Сремским Карловцима, Владичански двор у Новом Саду, Гробне капеле св. Катарине на Чератском гробљу у Сремским Карловцима и св. Николе у Меленцима представљају примере »Ханзеновског стила«, види А. Кадијевић н. д, стр. 52, 53.

[63] Д. Станчић: н. д, стр. 230.

[64] Вредновање извршено на основу чињенице да је од целокупног плана данас сачувана само улична фасада.

[65] Вероватни полазни захтев за угаоном куполом кружног постамента, Јован Илкић решава рунделом са угаоним балконом на спрату и куполом са декоративним бацама. У истом оквиру Карл Хајбек је понудио угаону кулу која се завршава луковичастом куполом са отвореном лантерном.

[66] Српски дом је пројектован 1893, када је архитекта Николић подизао Патријаршијски двор у Сремским Карловцима.

[67] Пројекат реконструкције северне фасаде Српског дома, ЗЗСК СМ, јун 2002. дипл. инж. арх. А. Шкорић. Реализација се очекује током наредне грађевинске сезоне.

[68] Пројектом реконструкције предвиђена је санација капиларне влаге применом паропропусних малтера, као метод који је примењен на претходним фазама обраде фасада на истом објекту. У делу санације и реконструкције конструктивних елемената, првенствено балкона, појављује се примена армираног бетона.

SUMMARY: *Adrijana Škorić*

RECONSTRUCTION OF THE NORTH FACADE OF THE SERBIAN HOUSE IN SREMSKA MITROVICA
(History and Methods of Conservation-Reconstruction)

The Serbian House in Sremska Mitrovica was built in 1894 and 1895. With its position, architectural composition and stylistic idiom, the building brought to the town basic features of the European bourgeois architecture from the end of the 19th century. Since its construction to the present day the building has been the most dominant hallmark of the central zone and the city in general.

The importance of the building is closely connected to the opus of architect Vladimir Nikolić. Although architect Nikolić partially renounced his authorship, an overall analysis of the naissance of the building clearly indicates elements that could be accepted as a distinctive imprint of the architect and the time when he was working.

The building was built as a residential-business, urban, corner building with a dominant circular tower with a cupola on the top. The architectural composition has an irregular, compact foundation with four side tracts around a small atrium; observed from without, it reveals close relationship to academism. The facades are eclectic, influenced by neo-styles, with elements of neo-baroque and neo-renaissance that define the composition and details.

During its life, the building has undergone numerous interventions and changes, mostly in the interior, the organization of space and its application. The most significant phase in its transformation, that essentially affected changes of the exterior, was its renovation between 1922 and 1929. The renovation was done after grenades hit the building in 1914, and after the ensuing fire demolished it badly. The cupola was changed then and it affected the change of style and uniform treatment of the facade.

After the Second World War there were numerous partial intervention on the building, which also ruined the initial organization of space as well as the composition and treatment of the north facade.

Toward the end of the 20th century, the building was partially abandoned and devastated. After the tempest of February 1990 significantly damaged the casing of the cupola, a new reconstruction of the building was begun. The partial renovation is still under way, and the reconstruction of the north facade represents one of the phases in this process.

The reconstruction of the north facade is based on an analysis and valorization of the building that defined all the necessary elements for the intervention.

The procedure distinguishes three levels of the protection of basic elements and respects the continuity of the development of the building. By preserving the structure, the basic spatial concept, the stylistic idiom of the exterior and an absolutely complete articulation of the outer facades, the original features of the building will be preserved. This level of protection relates to the inferred distinctive elements of V. Nikolić in the stylistic elements of the treatment of the wall part of the facade and the structure of the Serbian House.

The reconstruction of the north facade relies on the assumed requirement of the preservation of the original building through the elements of composition and stylistic idiom. The initial framework of a consistent application of these principles is dictated by the previous reconstruction of the cupola with all the characteristics and appraisal.

The reconstruction of the portal-window in the lower part of the facade was completed by the elimination of all subsequent interventions that were contrary to the initial inference. The state of the balcony on the front facade called for full reconstruction. The reconstruction was made in accord with the initial composition and the existing details of facade treatment, by keeping only the structural elements of the basic steel bearers.

The ornamental treatment in all elements of the reconstruction relies on the existing elements that are in stylistic harmony with the initial concept of the building. New technologies and materials are applied particularly in the rebuilding of certain parts.

List of Illustrations:

1. The finished building (postcard collection of Prof. Maksimović)
2. The Serbian House around 1900 (postcard collection of Prof. Maksimović – printed by Isidor Weiss, Sremska Mitrovica)

3. Partly renovated building (postcard collection of Prof. Maksimović – printed by the bookstore of Bož. Milovanović)
4. The building before the Second World War (postcard collection of Prof. Maksimović – photo material by Et. Griesbach and Knaus, Zagreb, Jurišićeva 1)
5. The north facade in the 1960s (postcard collection of Prof. Maksimović – printed by the Serbian Association of Medical Personnel)
6. The north facade, present condition (photographed by N. Nikšić, October/November 1999)
7. The street view of the »plan« of architect Hayback from 1892
8. The building according to the »plan« of architect Jovan Ilkić
9. The north facade, present condition
10. The north facade, reconstruction (after the renovation in 1990 and 1996)